

Які важливі питання регулює закон «Про академічну доброчесність»?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 33 || Жовтень 2026 року

У цьому випуску поговоримо про основні новації, запроваджені для університетів Законом України «Про академічну доброчесність», і роз'яснимо зміст окремих норм цього документа.

Далі в цьому тексті посилення на частини закону «Про академічну доброчесність» оформлено блакитним курсивом так: *стаття 1 Закону*.

Оновлена термінологія:

АКАДЕМІЧНІ ТВОРИ І НАВЧАЛЬНІ РОБОТИ

Закон «Про академічну доброчесність» визначає і розмежовує два поняття:

① **Академічний твір** — «твір у сфері освіти чи науки, виражений у формі дисертації, творчого мистецького проєкту, кваліфікаційної роботи, курсової роботи, наукової монографії, наукової статті, підручника, навчального посібника або в іншій формі, визначеній законодавством та/або внутрішнім актом» (*пункт 3 частини першої статті 1 Закону*).

② **Навчальна робота** — «результат виконання здобувачем освіти навчального завдання (навчальних завдань), відображений у текстовій, візуальній, аудіовізуальній, пластичній, цифровій чи іншій формі» (*пункт 6 частини першої статті 1 Закону*).

Ці терміни важливі в контексті закону, який висуває низку вимог до академічних творів і навчальних робіт. Університет може доповнити наведені визначення іншими видами творів, які всередині закладу освіти також вважатимуться академічними творами або навчальними роботами, але не може нічого виключити з цих визначень.

Перше з наведених визначень означає, що більшість вимог закону, які стосуються академічних творів, поширюються зокрема на курсові роботи — наприклад, щодо обов'язкової перевірки академічних творів на відсутність порушень академічної доброчесності (*абзац третій частини другої, абзац четвертий частини сьомої статті 12 Закону*).

Також зверніть увагу, що курсові і кваліфікаційні (дипломні) роботи є одночасно академічними творами і навчальними роботами.

Нові порушення академічної доброчесності

Законом запроваджено декілька нових порушень доброчесності (*розділ IV Закону*).

① Як важливі форми академічного плагіату виділено в окремі порушення відчуження та приписування авторства.

Відчуження авторства — підготовка навчальної або наукової роботи на замовлення іншої людини, яка згодом надає цю роботу на перевірку або оприлюднює її як власну. Це порушення вчиняє той, хто виконує таку роботу й передає її іншій особі.

Приписування авторства вчиняє та людина, яка надає чи оприлюднює виконану іншою особою роботу як власну. Також приписуванням авторства є доповнення переліку авторів певної праці тими людьми, які не брали участі в її підготовці або внесок яких не відповідає критеріям (спів)авторства.

Детально про ці порушення йшлося у тринадцятому та чотирнадцятому випусках цього бюлетеня. Виявляти і встановлювати факт цих порушень на сьогодні в багатьох випадках майже неможливо. Проте згодом на українському ринку мають стати доступними технологічні рішення зі стилometricкого аналізу текстів, спрямовані на допомогу у виявленні саме таких порушень.

② До змісту **недоброчесного використання результатів, згенерованих штучним інтелектом (ШІ)**, віднесено фактично одну ситуацію, коли автор роботи не зазначає в ній інформацію про використання ШІ, якщо таке використання мало місце. Більш детальні норми щодо ШІ в законі «Про академічну доброчесність» відсутні, адже технології ШІ та способи їх використання стрімко змінюються, конкретні норми з цього питання могли би швидко застаріти.

③ **Академічний саботаж** трапляється, коли дії однієї людини перешкоджають освітній чи науковій діяльності іншої. Наприклад, науковий керівник відмовляється надати відгук на кваліфікаційну (дипломну) чи дисертаційну роботу здобувача тощо.

④ **Інституційні порушення академічної доброчесності** пов'язані з неналежною розбудовою системи забезпечення академічної доброчесності, відсутністю реагування на повідомлення про порушення і подібне.

ОБМАН І ХАБАРНИЦТВО ВИКЛЮЧЕНО

З ПЕРЕЛІКУ ПОРУШЕНЬ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Закон «Про академічну доброчесність» вніс зміни до статті 42 закону «Про освіту», яка раніше визначала перелік порушень академічної доброчесності. З попередньої редакції цієї статті до нового переліку порушень не увійшли обман і хабарництво.

Обман відтепер вважається не окремим порушенням, а однією з ознак, яка може характеризувати інші порушення академічної доброчесності (*частина друга статті 17 Закону*).

Хабарництво (точніше, за сучасною термінологією, надання або одержання неправомірної вигоди) не включено до закону «Про академічну доброчесність», оскільки усі змістові й процедурні аспекти цього правопорушення врегульовано законодавством у сфері запобігання та протидії корупції.

НОВА РЕДАКЦІЯ СТАТТІ 42 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»

Стаття 42. Академічна доброчесність

1. Кожний учасник освітнього процесу зобов'язаний у своїй діяльності дотримуватися цінностей, принципів і правил академічної доброчесності.
2. Цінності, принципи і правила академічної доброчесності, засади її забезпечення, види порушень академічної доброчесності та заходи реагування на порушення академічної доброчесності визначаються Законом України «Про академічну доброчесність», спеціальними законами та внутрішніми актами закладу освіти, наукової установи.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ НЕ БУВАЄ «ОБ'ЄКТИВНИМ»

Порушення «необ'єктивного оцінювання» перейменовано на «недоброчесне оцінювання». Міжнародна практика відносить до характеристик освітніх оцінювань надійність, валідність, справедливість, ефективність та ін. (див. *сьомий випуск бюлетеня*), але не об'єктивність. Адже жоден інструмент оцінювання не здатен охопити й перевірити весь спектр набутих здобувачем результатів навчання із повною глибиною. Результати оцінювань залежать від типів завдань, якості їх укладання, самопочуття здобувача, безпекової ситуації й повітряних тривог, середовища, в якому відбувається тестування тощо. Оцінювання творчих завдань, крім того, визначається поглядами, підходами й досвідом оцінювачів.

Тому оцінювання некоректно вважати об'єктивним, воно завжди більшою чи меншою мірою суб'єктивне. Але воно має відбуватися за чіткими правилами й критеріями, прагнути до неупередженості й справедливості.

ЗАКОН ПРИДІЛЯЄ ОЦІНЮВАННЮ БАГАТО УВАГИ

Оцінювання згадується в законі неодноразово, і не лише в контексті відповідного порушення (*стаття 30 Закону*). Викладачі зобов'язані «чітко окреслювати очікувані результати навчання, встановлювати зрозумілі вимоги до виконання навчальних завдань та мати прозору систему оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, яка базується на чітких оприлюднених критеріях», «добросовісно оцінювати академічні твори та навчальні роботи здобувачів освіти, переконуватися у відсутності ознак порушення академічної доброчесності» (*частина перша статті 5 Закону*).

Низку вимог до оцінювання встановлює *стаття 9 Закону*. До них належать наявність «оприлюднених вимог до об'єкта оцінювання, процедур оцінювання та чітких і зрозумілих критеріїв оцінювання», застосування валідних «методів оцінювання», здатні забезпечити досягнення мети оцінювання, відсутність недозволеної допомоги, переваги чи перешкод, не передбачених правилами оцінювання, та інше.

Навчальні завдання мають сприяти творчому підходу здобувача до їх виконання; необхідно уникати завдань для здобувачів вищої освіти, що полягають у відтворенні загальнодоступної інформації (*частина друга статті 13 Закону*). Останнє означає необхідність суттєво зменшити роль «простих», загальнотеоретичних тощо питань в процедурах оцінювання здобувачів. Якщо повна відповідь на певне запитання знаходиться інтернет-пошуком менше ніж за 30 секунд, то запитання, напевно, полягає у відтворенні загальнодоступної інформації. Сфокусованість на цьому рівні компетентностей здобувача (за таксономією Блума, про яку йшлося в десятому випуску бюлетеня) не відповідає змістові й меті вищої освіти, тому закон пропонує мінімізувати такого роду завдання.

Велика увага закону саме до оцінювання пояснюється тим, що останнє є чи не ключовим інструментом управління освітнім процесом. Студенти в першу чергу виконують ті завдання, за які передбачена оцінка, зокрема значна частка загальної кількості балів за вивчення дисципліни. Завдання з малою кількістю балів або ті, що зовсім не оцінюються, зазвичай для студентів не пріоритетні.

НУЛЬОВА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ПОРУШЕНЬ

Чимало норм нового закону закріплюють необхідність виявлення нульової терпимості до порушень академічної доброчесності:

- «послідовне та неупереджене реагування на порушення академічної доброчесності» є однією з базових цінностей доброчесності (*частина друга статті 4 Закону*);
- «нетерпимість (нульова толерантність) до будь-яких проявів порушення академічної доброчесності» є одним з основних принципів останньої (*частина третя статті 4 Закону*);
- одним з основних принципів реагування на порушення є обов'язковість і своєчасність такого реагування (*частина перша статті 20 Закону*);
- викладачі зобов'язані «вчасно, неупереджено, невідбирково реагувати на будь-які прояви порушення академічної доброчесності, припиняти такі порушення, застосовувати до здобувачів освіти заходи реагування на порушення академічної доброчесності» (*частина перша статті 5 Закону*);
- університетські процедури повинні «забезпечувати дієве реагування на факти порушення академічної доброчесності» (*пункт 5 частини четвертої статті 12 Закону*);

- керівник університету, керівники його структурних підрозділів зобов'язані забезпечувати обов'язкову фіксацію та організацію перевірки повідомлень про порушення академічної доброчесності (*частина сьома статті 12 Закону*);
- викладачі зобов'язані формувати культуру академічної доброчесності здобувачів освіти, зокрема, шляхом припинення виявлених порушень академічної доброчесності здобувачами освіти, застосування до здобувачів виховних заходів реагування на порушення, притягнення здобувача до академічної відповідальності (*частина друга статті 13 Закону*);
- «невжиття заходів реагування на встановлені факти порушення академічної доброчесності» є окремим інституційним порушенням академічної доброчесності (*пункт 5 частини першої статті 36 Закону*).

На мою думку, практична реалізація цих норм є одним з найскладніших завдань у розбудові університетом сучасної системи забезпечення академічної доброчесності. І в Україні, і в багатьох інших країнах світу існує стійка тенденція ігнорувати порушення (особливо порушення здобувачів), заплющувати очі на них замість належного, передбаченого правилами реагування. Причини такої нелюбової толерантності згадувались в п'ятнадцятому випуску цього бюлетеня.

Важливо розуміти, що ситуація, коли в університеті немає виявлених порушень академічної доброчесності, засвідчує не успішність, а недієвий і формальний характер системи її забезпечення. Порушення вчиняють завжди. Вони й реакція на них мають бути видимими, щоб не формувалась система подвійних стандартів, коли доброчесність декларується, але не втілюється.

РУБРИКА «ПОДЯКИ»

Однією з нових вимог закону до академічних творів є така:

«В оприлюдненому академічному творі, крім авторів, зазначаються й інші особи, які брали участь у роботі над ним (надання рекомендацій, консультування, редагування, оформлення, виконання експериментів, розрахунків, перекладу тощо), із зазначенням характеру внеску кожної з таких осіб.

Інформація про рецензента (рецензентів) академічного твору може не оприлюднюватися відповідно до редакційної політики видавця» (*частина п'ята статті 8 Закону*).

Ця норма заслуговує на роз'яснення.

① В текстах нормативних документів дієслова в імперативній формі (тут: «зазначаються») виражають вимогу, обов'язкову до виконання. Себто текст першого речення наведеної норми слід читати як: «В академічному творі обов'язково зазначаються (не можуть не зазначатися) й інші особи...».

Коли певна норма дає вибір, то вживається конструкція «може + дієслово». Як-от у другому абзаці наведеної цитати, який описує виняток з встановленої першим абзацем загальної норми, вказано,

що певна інформація «може не оприлюднюватися».

② На практиці ця норма означає необхідність появи в академічних творах рубрики «подяки», де автор (чи співавтори) згадує тих людей, які в різних ролях допомагали в створенні твору, але не є його співавторами (про критерії, залежно від яких визначається, чи є внесок у створення академічного твору співавторством, читайте в тринадцятому випуску бюлетеня). Згадка може мати вигляд окремого розділу «Подяки» (*англ.* «Acknowledgements»), абзацу у вступі, примітки до заголовку статті тощо. Сенс цієї вимоги — у формуванні культури оприявлення і визнання того факту, що практично кожна наукова робота створюється не «у вакуумі», а в комунікації і співпраці з багатьма колегами, і внесок цих колег заслуговує на добру згадку.

③ На мою думку, подяки точно мають з'явитися у наукових статтях, монографіях, підручниках, дисертаціях, наукових звітах, кваліфікаційних (дипломних) роботах.

Залежно від обставин навести подібну інформацію може бути доцільно також у курсових роботах, методичних працях, тезах доповідей.

④ Окрема ремарка для авторів дисертацій: не чекайте, поки Міністерство внесе відповідні зміни до вимог щодо оформлення рукописів дисертаційних досліджень, якими передбачить рубрику «подяки». Наведена норма закону є нормою прямої дії, вона не потребує «підтвердження» підзаконними нормативно-правовими актами. Знайдіть доречне місце у вашому рукописі для згадки про сприяння колег вже зараз.

⑤ Маю сподівання, що передбачена законом норма допоможе долати одне, на жаль, поширене в нас порушення академічної доброчесності, пов'язане із приписуванням авторства. Маю на увазі, наприклад, ситуації, коли при підготовці наукової статті за результатами дисертаційного дослідження аспірант включає до співавторів свого наукового керівника в тому випадку, коли цей науковий керівник не брав участі в змістовій роботі над статтею. Віднині є зрозумілий і доброчесний вихід з цієї ситуації: не включати наукового керівника до співавторів, натомість в тексті статті подякувати йому за допомогу.

ОПРИЛЮДНЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ (ДИПЛОМНИХ) РОБІТ ТЕПЕР ОБОВ'ЯЗКОВО

З 2021 року існує можливість позбавити особу ступеня бакалавра чи магістра, якщо після отримання диплома в захищеній кваліфікаційній роботі буде виявлено порушення академічної доброчесності^[1]. Суттєвою перепорою цій можливості була відсутність дипломних робіт у відкритому доступі. Університети часом не виконували вимогу стандартів ви-

щої освіти оприлюднювати дипломні роботи магистрів, посилаючись на необхідність отримати для цього окрему згоду здобувача відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Закон «Про академічну доброчесність» змінює цю ситуацію і встановлює таке:

«Тексти прийнятих до захисту у закладі вищої освіти, науковій установі дисертацій, кваліфікаційних робіт, підписані кваліфікованим електронним підписом, оприлюднюються до їх захисту у машинозчитувальному форматі, на постійній основі, з наданням вільного доступу до них без проходження автентифікації...» (*частина сьома статті 8 Закону*).

Прокоментую цю норму.

① Дієслово в імперативній формі «оприлюднюються» означає обов'язкову до виконання вимогу.

② Вимога оприлюднювати тексти дисертаційних досліджень діяла й раніше, новизна наведеної норми — в тому, що вона тепер охоплює й кваліфікаційні (дипломні) роботи.

③ Оприлюднення тексту кваліфікаційної роботи більше не потребує згоди автора (здобувача), оскільки воно стало прямою вимогою закону.

④ Метою підписання дипломної роботи кваліфікованим електронним підписом (КЕП) є не так підтвердження її авторства, як засвідчення автентичності тексту роботи станом на момент часу, що передує часу захисту. Вимога накласти КЕП дозволяє переконатися, що робота оприлюднюється в тому вигляді, в якому вона була винесена на захист, а не була доопрацьована після захисту перед її оприлюдненням на сайті університету. Адже накласти КЕП на документ «заднім числом» — технологічно неможливо.

⑤ Закон не вимагає накладати на кваліфікаційну роботу КЕП саме здобувача, це може бути КЕП наукового керівника чи посадової особи університету. Адже існують ситуації, в яких здобувач об'єктивно не може засвідчити текст своєї роботи власним КЕП. Наприклад, здобувач може перебувати на тимчасово окупованій території України або за кордоном і не мати доступу до електронної інфраструктури, необхідної для роботи з КЕП. Здобувач також міг через свої релігійні переконання відмовитися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, без якого оформлення КЕП фізичної особи неможливе.

⑥ Передбачте у розкладі процедури підготовки та захисту кваліфікаційних робіт час на виконання вимог із накладання КЕП на роботи, перевірки підготовлених здобувачем файлів, їх розміщення на сайті університету або в його онлайн-репозитарії. Це особливо важливо для великих університе-

тів і освітніх програм зі значною кількістю здобувачів, отже, й кваліфікаційних робіт.

⑦ Доступ до розміщених на сайті (в репозитарії) текстів кваліфікаційних робіт не може бути «запароленим», закон вимагає забезпечити постійний відкритий доступ до них.

КОРОТКО ПРО РІЗНЕ

Закон «Про академічну доброчесність» не зобов'язує заклади освіти розглядати повідомлення про порушення академічної доброчесності, подані анонімно. Університет може самостійно визначити, чи розглядати, чи не розглядати такі повідомлення (на мою думку, їх варто розглядати, якщо вони містять факти, що можуть бути перевірені). Цей підхід відрізняється від норм антикорупційного законодавства, згідно з яким повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень можуть подаватися анонімно (*стаття 53¹ Закону України «Про запобігання корупції»*).

Якщо університет вирішує брати до уваги анонімні повідомлення про порушення академічної доброчесності, то буде некоректним зазначити, що вони розглядаються у порядку, визначеному Законом України «Про звернення громадян», оскільки згідно зі статтею 8 цього закону анонімні звернення не підлягають розгляду.

Закон «Про академічну доброчесність», на жаль, не дає чіткої відповіді на питання, чи можна розглядати повідомлення про наявність порушень академічної доброчесності й приймати рішення про позбавлення наукового ступеня щодо дисертацій, захищених до 05.09.2017 р., коли в українському законодавстві вперше з'явилися норми про академічну доброчесність.

Раніше заклад освіти мав право визначати додаткові порушення академічної доброчесності, відсутні в законі. Відтепер це право скасовано, університет не має права своїм внутрішнім рішенням визначати додаткові дії як порушення академічної доброчесності (*частина перша статті 17, частина друга статті 18 Закону*).

Рекламувати «послуги, що передбачають відчуження, приписування авторства або інші порушення академічної доброчесності», відтепер заборонено (*пункт 16 частини першої статті 8 Закону України «Про рекламу»*).

Кожна освітня програма університету має містити освітні компоненти або модулі всередині освітніх компонентів, спрямовані на підвищення обізнаності здобувачів про академічну доброчесність і розвиток їхніх навичок академічного письма (*абзац другий частини першої статті 13 Закону*). Ця вимога априорі передбачена програмами рівня доктора філософії. Переконайтесь у дотриманні цієї вимоги на програмах підготовки бакалаврів, магистрів і докторів мистецтва.

СЛОВО ВІД АВТОРА

НАВЕСНІ я підготував і провів для кількох університетів вебінар про особливості реалізації вимог закону «Про академічну доброчесність» у закладах вищої освіти. На цьому вебінарі я розглядав і пояснював окремі норми закону, що безпосередньо стосуються освітнього процесу, роботи й підвищення кваліфікації викладачів, навчання студентів й аспірантів, формування і розбудови внутрішньої системи забезпечення академічної доброчесності. Себто йшлося про ті самі питання, що їх охоплюють поточні номери бюлетеня. Якщо вам зручно сприймати інформацію в аудіовізуальному форматі, пропоную переглянути запис цього вебінару:

https://youtu.be/_Dz6-sTc14Y

Я поширюю інформацію про бюлетень на своїй сторінці та в кількох профільних групах Фейсбуку. Алгоритми соціальної мережі обмежують коло людей, у стрічці яких з'являються мої дописи. Тому, якщо ви хочете певно отримувати нові випуски цього (сподіваюся, надалі щомісячного) PDF-документа, заповніть, будь ласка, анкету й додайте свою адресу електронної пошти до моєї розсилки. В анкеті також є поле для вашого запитання про академічну доброчесність, яке я спробую взяти до уваги при визначенні тематики наступних номерів бюлетеня. На деякі з запитань планую відповідати безпосередньо на сторінках майбутніх випусків.

Заповнюйте анкету і долучайтесь до співтворення цього видання за покликанням:

<https://forms.gle/aaiDNrTaPYEJBKPE8>

З повагою — Євген Ніколаєв

ЗАПИС ВЕБІНАРУ

АНКЕТА

					8		6	
1						4		
9	6						7	
			6		2			
6				3			5	
8		7				6	1	
				5	7		3	
	1	8	3	9		7		
	5							

ЗАВДАННЯ ІЗ САЙТУ WWW.SUDOKU.COM

В ОФОРМЛЕННІ ВИКОРИСТАНО ІКОНКИ
REFERENCES BY CREATIVE STALL, ACADEMIC PAPER
BY SILVIU OJOG, FRIENDSHIP BY SAEFUL MUSLIM,
ARCHIVE BY KOSONG TUJUH, ОДЕРЖАНІ НА СЕРВІСІ
THE NOUN PROJECT

1. Порядок скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації, затверджений постановою КМУ від 26.08.2021 № 897, <https://tinyurl.com/3hx284n8>

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. УСІ ВИПУСКИ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ WWW.SKERTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS:
Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих
Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)